

УДК 331.556

Д. В. Маховський,
аспірант, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ТА ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ СИСТЕМИ АПК

D. Makhovsky,
Postgraduate student, Dnipropetrovsk state agrarian and economic University

THEORETICAL-METHODICAL BASES OF THE ANALYSIS AND ESTIMATION OF COMPETITIVENESS OF THE PROCESSING ENTERPRISES OF THE SYSTEM OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX

У статті здійснено теоретичне узагальнення існуючих методичних підходів до аналізу та оцінки конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, запропоновано власний методичний підхід до оцінки останніх.

In the article the theoretical synthesis of existing methodological approaches to the analysis and assessment of the competitiveness of enterprises on processing agricultural products, proposed their own methodical approach to the assessment of the latter.

Ключові слова: конкурентоспроможність, теорія ефективної конкуренції, бенчмаркінг, продуктивність праці, Втрати виробництва, рівень виробництва валової продукції, рівень прибутковості виробництва, рівень реалізації продукції.

Key words: competitiveness, theory of effective competition, benchmarking, productivity, loss of production, the level of agricultural production, the level of profitability of production and the level of realization of production.

ВСТУП

Неоднозначність існуючих у сучасній економіці науці методичних підходів до дослідження рівня конкурентоспроможності переробних підприємств системи АПК обумовлює і численність використовуваних методів її оцінки. Всі вони різні, а єдиного загальноприйнятого підходу так і не розроблено. Ситуація ускладнюється тим, що конкурентоспроможність підприємства як економічна категорія розглядається з точки зору різних наук — маркетингу, економіки, фінансів, стратегічного управління, кожна з яких вивчає її через призму свого предмета дослідження.

Дослідженню питань аналізу та оцінки рівня конкурентоспроможності переробних підприємств системи АПК присвячені праці видатних українських та російських вчених-економістів, як: В.Я. Амбросова [1], Л.А. Євчук [2], В.К. Збарського [3], С.М. Кваші [4], М.Й. Маліка [5], Б.Й. Пасхавера [6], О.О. Школьного [7], Е.Н. Крилатих, К.Г. Бородіна [8], М.В. Ожерельєвої [9] та ін. Разом з тим, спроби визначити та оцінити конкурентоспроможність переробних підприємств системи АПК пов'язані, передусім, з пристосуванням вже існуючих методів оцінки конкурентоспроможності до умов аграрного виробництва, а тому визначена проблема потребує подальшого наукового дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Основною метою статті є теоретичне узагальнення існуючих методичних підходів до аналізу та оцінки конкурентоспроможності переробних підприємств системи АПК та формування на цій основі авторського бачення щодо вирішення вказаної проблеми.

Всі застосовувані методи оцінки конкурентоспроможності переробних підприємств системи АПК можна об'єднати у дев'ять груп:

- 1) методи, засновані на аналізі порівняльних переваг;
- 2) методи, що базуються на оцінці фінансового стану підприємства;
- 3) методи, засновані на теорії ефективної конкуренції;
- 4) методи, основані на теорії якості товару;
- 5) матричні методи;
- 6) методи визначення конкурентної позиції з точки зору стратегічного потенціалу підприємства;
- 7) інтегральний метод;
- 8) метод бенчмаркінгу;
- 9) інші методи.

Так, М.Й. Малік та О.А. Нужна [5] для оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції користуються трьома методами: методом, заснованим на теорії ефективної конкуренції, через частку підприємства на ринку та методом бенчмаркінгу.

В основу першого методу авторами покладено оцінку трьох груп показників:

- 1) показники ефективності управління виробничим процесом;
- 2) показники фінансового стану підприємства;
- 3) показники ділової активності.

Інтегральний показник конкурентоспроможності підприємства з переробки сільськогосподарської продукції визначається методом середньозваженої арифметичної із врахуванням коефіцієнтів вагомості кожного окремого групового показника.

Разом з тим автори зазначають, що із трьох запропонованих ними методів найприйнятнішим для визначення рівня конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції є метод бенчмаркінгу, оскільки він є відносно простішим порівняно з методом ефективної конкуренції, та містить меншу кількість розрахунків. Рівень конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції за вказаним методом визначався дослідниками за наступними параметрами: фондівдача, рівень продуктивності праці, рентабельність реалізації продукції, частка підприємства на ринку, частка собівартості продукції, що випускається, у доході (виручці) від її реалізації, цінний сегмент, в якому працює підприємство щодо реалізації продукції на певному ринку.

Використання методів ефективної конкуренції та бенчмаркінгу для оцінки конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції зустрічаємо і в інших наукових працях [8]. Однак, незважаючи на комплексність та системність даних методів, вони, на наш погляд, не позбавлені суттєвих недоліків.

По-перше, алгоритм розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності є досить складним і громіздким та потребує значної кількості статистичних даних, отримати які іноді є вкрай проблематичним. По-друге, зведення окремих показників конкурентоспроможності до єдиного узагальненого показника здійснюється на основі застосування коефіцієнтів вагомості, розрахованих експертним шляхом, що, на нашу думку, не може вважатися абсолютно достовірним.

Дещо інший підхід до оцінки конкурентоспроможності підприємства з переробки сільськогосподарської продукції пропонує А.О. Шепіцен.

На його думку, оцінка конкурентоспроможності підприємства з переробки сільськогосподарської продукції має ґрунтуватися на аналізі його потенційної та поточної конкурентоспроможності.

До показників, що дозволяють оцінити потенційну конкурентоспроможність, автор відносить грошову оцінку ріллі, фондозабезпеченість, працезабезпеченість, енергозабезпеченість, ефективність технології (вихід валової продукції на 100 га ріллі), фондоозброєність, енергоозброєність, продуктивність праці. Шляхом порівняння даних показників з максимальним їх значенням у відповідному році визначаються індекси співвідношення, які потім методом згладжування часток приводяться до підсумкового показника, що характеризує потенційну конкурентоспроможність.

Поточна конкурентоспроможність, виражена через конкурентоспроможність продукції, визначається окремо за кожним її видом як відношення інтегрального індексу якості до індексу вартості товару.

Для визначення конкурентоспроможності загальної продукції підприємства індекси якості за кожним видом продукції зважуються часткою виручки від реалізації певного її виду у загальній масі виручки.

Після визначення потенційної і поточної конкурентоспроможності та приведення їх до складених величин, на основі аналізу кореляційно-регресійних зв'язків даних двох видів конкурентоспроможності з величиною рентабельності підприємства визначається реальна конкурентоспроможність підприємства з переробки сільськогосподарської продукції [7, с. 72].

Недоліком описаної методики, на наш погляд, є, по-перше, складність отримання інформації для розрахунку інтегрального індексу якості товару, по-друге, постійне приведення показників до складених величин, що затримує процес розрахунку і ускладнює роботу. Крім того, розрахунок загального (інтегрального) показника конкурентоспроможності підприємства здійснюється автором шляхом розв'язання кореляційно-регресійного рівняння впливу поточної та

потенційної конкурентоспроможності на рентабельність підприємства, що з методичної точки зору є неправомірним, оскільки ці показники тісно корелюють між собою.

Оцінку конкурентоспроможності підприємства з переробки сільськогосподарської продукції на основі аналізу потенційної (ресурсної) та поточної конкурентоспроможності здійснюють і В.К. Збарський та М.А. Місевич [3, с. 64—65].

На думку російських вчених, до основних показників конкурентоспроможності підприємства з переробки сільськогосподарської продукції слід віднести трудомісткість, фондомісткість, зарплатомісткість, рівень рентабельності, фінансову самостійність підприємства, якість продукції, рекламу. В свою чергу рівень конкурентоспроможності підприємства визначається за допомогою розрахунку його місця у рейтингу конкурентоспроможності підприємств досліджуваної сукупності [6, с. 208—209].

Колектив українських вчених-аграрників для оцінки конкурентоспроможності сільгосптоваровиробників вважає методологічно виправданим застосовувати систему показників ефективності сільськогосподарського виробництва, а саме: рівень рентабельності, масу та норму прибутку, продуктивність праці, ціну та якість продукції, товарність виробництва, його ліквідність та кредитоспроможність. Доцільним є також аналіз наступних показників: ефективності використання земельних, трудових, матеріальних ресурсів, фондівдача, фондо — й енергомісткість одиниці продукції і валової доданої вартості, створеної в галузі [6, с. 51].

Оскільки головним та незамінним ресурсом в сільському господарстві є земля, то критерієм конкурентоспроможності виробництва, на думку А.Т. Єсполова, є чистий прибуток в розрахунку на одиницю земельної площі. В якості додаткових показників можуть застосовуватися: обсяг реалізації на одиницю земельної площі, чистий прибуток в розрахунку на виробничий капітал та на одиницю затраченої праці, рентабельність виробництва [11].

В.Я. Амбросов та Т.Г. Маренич вважають, що "важливими показниками конкурентоспроможності є обсяг продажу у вартісному обчисленні та прибуток. Як додаткові показники виступають порівняльний рівень собівартості продукції, ціна її реалізації" [1, с. 26].

На думку В.А. Борисової, індикаторами конкурентоспроможності на рівні конкретного підприємства можуть бути показники рентабельності та частки ринку збуту [12, с. 75].

Таким чином, існуючі методи та методичні підходи до оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції суттєво різняться між собою та не позбавлені певних недоліків.

Спільним для них усіх є застосування одного чи декількох показників, що характеризують ефективність сільськогосподарського виробництва та конкурентоспроможність продукції. У зв'язку із цим аналіз конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції пропонуємо здійснювати за системою показників, що включають: обсяг валової продукції та прибутку з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, на одного середньорічного працівника, на 1 грн. основних виробничих фондів; виробництво валової продукції на 1 грн. виробничих витрат; рівень рентабельності сільгоспвиробництва.

Після розрахунку вказаних показників по окремому підприємству всю сукупність досліджуваних об'єктів доцільно розподілити на групи з різним рівнем їх конкурентоспроможності. Для цього пропонуємо скористатися методом кластерного аналізу або ж методом рейтингової оцінки, який також дозволяє звести окремі розрізнені показники в один синтетичний (комплексний). Після розподілу підприємств на групи визначаємо ринкову активність підприємства, виражену через частку ринку, та виділяємо ряд стандартних положень підприємств на ринку — лідерів ринку з максимальним значенням частки ринку, підприємства-аутсайтери, що

займають найскромніші позиції, та дві проміжні групи — підприємства з сильною (претенденти на лідерство) та слабкою (послідовники) конкурентною позицією. На підставі проведеного розрахунку ринкових часток, а також з використанням результатів кластерного аналізу будується конкурентна карта ринку, що базується на використанні перехресної класифікації розміру ринкових часток підприємств та рівня їх конкурентоспроможності. Вона допомагає класифікувати конкурентів, виявити основні тенденції зміни їх позицій на ринку. Побудова конкурентної карти сприяє поглибленому дослідженню рівня конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції на територіальному ринку.

У цілому вважаємо, що алгоритм аналізу конкурентоспроможності підприємства з переробки сільськогосподарської продукції має включати такі етапи: формування сукупності досліджуваних підприємств, збір необхідної для аналізу інформації про їх діяльність, оцінка конкурентоспроможності підприємств на основі обраної системи показників, виявлення резервів підвищення конкурентоспроможності та обґрунтування конкурентної стратегії подальших дій.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на сьогоднішній день відсутня єдина загальноприйнята методика аналізу та оцінки конкурентоспроможності підприємства з переробки сільськогосподарської продукції. Спроби визначити й оцінити конкурентоспроможність підприємств з переробки сільськогосподарської продукції пов'язані, передусім, з пристосуванням уже існуючих методик до умов сільськогосподарського виробництва.

Вважаємо, що конкурентоспроможність підприємств з переробки сільськогосподарської продукції має бути оцінена комплексно на основі кластерного аналізу показників, що характеризують продуктивність і ефективність застосування у сільському господарстві ресурсів (земельних, трудових, матеріально-технічних), ринкової активності підприємства, вираженої через частку ринку, та доповнена побудовою конкурентної карти. Даний підхід, на нашу думку, має явні переваги, оскільки охоплює зовнішній та внутрішній аспекти діяльності підприємства, виключає дублювання окремих показників, дозволяє швидко та ефективно отримати картину стану підприємств на галузевому ринку.

Література:

1. Амбросов В.Я., Маренич Т.Г. Оцінка конкурентоспроможності агроформувань / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич // Вісник ХНАУ, серія "Економіка АПК і природокористування". — 2009. — №10. — С. 23—28.
2. Євчук Л.А. Стратегічне управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств: монографія / Л.А. Євчук. — Миколаїв: Вид-во Прокопчук Т.Ю., 2010. — 340 с.
3. Збарський В.К. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств. — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 310 с.
4. Кваша С. Конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції в умовах вступу України до СОТ / С. Кваша, О. Лука // Економіка України. — 2003. — №10. — С.79—86.
5. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: монографія / М.Й. Малік, О.А. Нужна. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 270 с.
6. Шкільний О.О. Організаційно-економічні механізми управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств: монографія / О.О. Шкільний. — Умань: Видавництво Уманського державного аграрного університету, 2007. — 308 с.

7. Загвойський Я.Д. Бенчмаркінгове тестування ефективності використання ресурсів сільськогосподарського підприємства / Я.Д. Загвойський // Економіка АПК. — 2010. — №2. — С. 165—168.

8. Шепіцен А. О. Оцінка конкурентоспроможності аграрного підприємства / А. О. Шепіцен // Фінанси України. — 2003. — №8. — С. 66—73.

9. Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: Колективна монографія у двох томах. Том 1 / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. — К.: ІАЕ, 2001. — 831 с.

10. Есполов А.Т. Вопросы теории и практики обеспечения конкурентоспособности объектов в аграрном секторе экономики / А.Т. Есполов // Известия Национальной академии наук Беларуси. Серия аграрных наук. — 2004. — №1. — С. 23—28.

11. Борисова В.А. Підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК / В.А. Борисова // Економіка АПК. — 2000. — №5. — С. 75—78.

References:

1. Ambrosov, V.Y. and Marenich, T.G. (2009), "Evaluation of the competitiveness of agricultural enterprises", Vestnik HNAU, series "Economy of agriculture and nature resource", vol. 10, pp. 23—28.
2. Evchuk, L. A. (2010), Strategichne upravlinnya konkurentospromozhnistu silskoghospodarskyh pidpriemstv: monografiya [Strategic management of competitiveness of agricultural enterprises: monograph], Prokopchuk T.U., Mykolaiv, Ukraine.
3. Zbarskyi, V.K. (2009), Konkurentospromozhnist' vysokotovarnykh silskoghospodarskyh pidpriemstv [Competitiveness vysokotovarnykh agricultural enterprises], NSC IAE, Kyiv, Ukraine.
4. Kvasha, S. (2003), "Competitiveness of domestic agricultural production in the conditions of Ukraine's accession to the WTO", Economy of Ukraine, vol. 10, pp. 79—86.
5. Malik, M. I. (2007), Konkurentospromozhnist' agrarnykh pidpriemstv: metodologiya i mekhanizmy: monografiya [Competitiveness of agricultural enterprises: methodology and mechanisms: monograph], NSC IAE, Kyiv, Ukraine.
6. Shkolnyi, O. O. (2007), Organizatsiyno-ekonomichni mekhanizmy upravlinnya konkurentospromozhnistu agrarnykh pidpriemstv: monografiya [Organizational and economic mechanisms of management of competitiveness of agricultural enterprises: monograph], Publishing house of Uman' state agrarian University, Uman', Ukraine.
7. Zagvoyskyi, Y.D. (2010), "Benchmarking test the effectiveness resources use of the agricultural enterprise", Economics of AIC, vol. 2, pp. 165—168.
8. Shepitsen, A. O. (2003), "Assessment of the competitiveness of the agricultural enterprise", Finance of Ukraine, vol. 8, pp. 66—73.
9. Sabluk, P.T. Ambrosov, V.Y. and Maznyev, G.Y. (2001), Problemy efektyvnogo funkcionuvannya APK v umovah novykh form vlasnosti ta ghospodaryuvannya: kolektyvana monografiya u dvoh tomah. Tom 1 [Problems of effective functioning of the agroindustrial complex in conditions of new forms of ownership: Collective monograph in two volumes. Volume 1], IAE, Kyiv, Ukraine.
10. Yespolov, A. T. (2004), "Theory and practice of ensuring the competitiveness of objects in the agricultural sector" [Electronic resource], Proceedings of the National Academy of Sciences of Belarus. Series of agrarian Sciences, vol. 1, pp. 23—28.
11. Borisova, V.A. (2000), "Increase the competitiveness of agricultural enterprises", Economics of AIC, vol. 5, pp. 75—78.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2015 р.